Örebro-Karolinaren

Årsskrift utgiven av
Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm
och Sällskapet Karolinare i Örebro

Nummer 74 · 2014

Innehåll

Sällskapens styrelser 4

Förord 5

Rädda Karros biologiska museum 6

Erik Åhlander, Utlåtande om det biologiska museet på Karolinska skolan i Örebro 7

Susanne Hallgren, Karros biologiska museum som kulturhistoriskt objekt 9

Erland Bohlin, Karrobjörnens DNA utforskat 11

Pehr Thermaenius, Lukas Jarvis 14

Våra stipendiater 16

Anders Duvkär, Krönika över läsåret 2013-2014 17

Lasse Hallmén, Tal till studenterna 2014 20

70-årsjubilerande studenter 22

50-årsjubileum RIV[4] 23

Jubilerande AIII[3] 1964 24

Bengt Engvall, Besök hos Jeremias 25

Erland Bohlin, ”Om kriget kommer...” 27

Erland Bohlin, En Karro-komposition av Dag Wirén 29

Erland Bohlin, Flytta ”Trefasgubben” 31

Hans Norman, Kolonin Nya Sverige 36

Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm

Styrelse

ORDFÖRANDE
Lars Blomberg
Rådmansgatan 84
113 29 Stockholm
tel. 08-30 30 57

SKATTMÄSTARE
Björn Norrbom
Brahegatan 54
114 37 Stockholm
tel. 08-661 47 45
b.a.norrbom@gmail.com

SEKRETERARE
Rolf Rulander
Laggagränd 4
194 51 Upplands Väsby
tel. 08-590 802 07
ur.rulander@gmail.com

LEDAMÖTER
Bengt Ekström
Karin Magnusson
Jan Mårtenson
Per Restadh

Årsavgift 100 kr. Bankgirokonto 296-5127

Sällskapet Karolinare i Örebro

Styrelse

ORDFÖRANDE
Lasse Hallmén
Sörbyallén 4 B
702 17 Örebro
lars.hallmen@telia.com

KASSÖR
Björn Zötterman
Långrevsgatan 30
133 43 Saltsjöbaden
bjorn@zotterman.net

SEKRETERARE
Roland Ericsson
Björnbärsgatan 3
703 60 Örebro
rolanda.ericsson@tele2.se

LEDAMÖTER
Erland Bohlin
Göran Götberg
Elisabeth Sjögren
Barbro Torpfeldt

Årsavgift 100 kr. Bankgirokonto 466-9008

Förord

Detta läsår står Karolinska skolan öde. Efter att ett element rostat sönder följde ett antal läckor med vattenskador som följd. När fastighetsförvaltaren undersökte skadorna visade det sig att alla byggnader var i så dåligt skick att en totalrenovering av skolan är nödvändig. Nästa läsår skall eleverna återkomma till skolan efter att den har renoverats och tillbyggts till en kostnad av 200 miljoner.

Händelserna har också påverkat det biologiska museet i .Sibirien. Museet står visserligen ännu orört i väntan på hur fullmäktige eller kommunstyrelsen i höst beslutar om dess framtid, men vi är oroliga och i denna årsskrift framhåller vi museets idé- och kulturhistoriska värde.

Museibjörnen har DNA-testats och man har kommit fram till att den har en genuppsättning som inte påträffats i naturen på de senaste 150 åren. Dagens björnar har mindre genetisk variation än vad som fanns förr.

De delar av sällskapens arkiv som förvarats i nedre källaren i Sibirien och kan ha allmänt eller historiskt intresse har överlämnats till Stadsarkivet i Örebro. Övriga dokument är nerpackade under ombyggnadstiden.

Årskrönikan är skriven av Anders Duvkär som är gymnasiechef för Karro, Rudbeck och Virginska. Kommenteras bör att även om elever och lärare är tillfälligt evakuerade så tillhör de fortfarande Karro. För övrigt har vi fått veta att Karro har varit tömt för ombyggnad en gång tidigare, nämligen år 1900.

Jonas Wenström som utvecklade trefassystemet och senare lade grunden till ASEA står staty utanför Rudbecksskolan (gamla Teknis). En lämpligare plats anser vi vore vid Kvarnbron.

Det är vanligt att medlemmar håller underhållande föredrag vid sällskapens sammankomster. Vi har fått tillgång till en sammanfattning av Hans Normans föredrag i Stockholm i våras om Nya Sverige.

Redaktionen tar gärna emot bidrag till nästa årsskrift (se adress till Rolf Rulander på sidan 4).

ERLAND BOHLIN, ROLAND ERICSSON, PEHR THERMAENIUS, ROLF RULANDER OCH PER RESTADH

Rädda Karros biologiska museum

Redan för två år sedan ifrågasattes inom Karro om inte det oanvända rummet med alla de uppstoppade djuren borde tömmas och i stället användas t ex till uppehållsrum för eleverna och deras datorer. Det var förstås många som också försvarade museet och frågan lyftes från skolnivå till kommunledningsnivå och det tillsattes en utredning, där t ex länsstyrelsens önskan att rummet skulle skyddas som kulturminne - medan samlingarna inte kunde få sådant skydd - skulle vägas mot skolans lokalbehov.

Innan den utredningen blivit klar hade i februari 2014 ett värmeelement i museet rostat sönder och vatten trängt ner i trossbotten, så att golvet måste brytas upp. Då ansåg kommunledningen att problemet med museet löst sig självt och gymnasiechefen Anders Duvkär fick uppdraget att avveckla museet på bästa sätt. Han löste sin uppgift genom att få Evolutionsmuseet vid Uppsala universitet att åta sig att ta hand om alla preparaten, men med den reservationen att man i första hand ansåg att museet borde få vara kvar i sina ursprungliga lokaler.

Nu hade den allmänna opinionen börjat mullra och kommunledningen utfärdade ett tilläggsuppdrag att undersöka om museet kunde vara kvar i Örebro och det skulle avrapporteras sista september (efter valet). Kampanjen ”Rädda Karros biologiska museum” har samlat namn via Facebook och Google och fått med sig Karros elever. För att slippa flytta museets innehåll två gånger har man beslutat vänta med att göra något åt museet tills beslut i kommunfullmäktige är taget och nu sover museet sin törnrosasömn i ett i övrigt helt tömt Karro.

Eftersom det uppstått vattenläckor i flera av Karros byggnader beslöt nämligen fullmäktige att satsa på en totalrenovering samtidigt som en ny matsal och en ny tillbyggnad med klassrum byggs på skolgården. Under sommaren har skolan alltså avskärmats som byggarbetsplats.

Vi har här samlat några inlagor kring museet och hoppas därmed förstärka museets position inför fullmäktiges beslut. Därför delas detta nummer av Örebro-Karolinaren ut till de gamla och nya ledamöterna i fullmäktige med hjärtliga hälsningar!

Utlåtande om det biologiska museet på Karolinska Skolan i Örebro

Skolan besöktes av mig den 20 november 2012. Dessutom av Yngve Löwegren på uppdrag av Naturhistoriska Riksmuseet den 4-5 juni 1969. Min rapport baserar sig delvis på Löwegrens slutrapport 1974.

Karolinska skolan har mycket gamla anor, troligen från slutet av 1200-talet/början av 1300-talet. Den äldsta av de nuvarande skolbyggnaderna är från 1832 och den del som inrymmer skolmuseet uppfördes 1863. I museisalen, som är samtida med byggnaden, har inredningen ”designats” av professor Sven L Lovén (1809-1895), uppenbarligen med utställningen i Naturhistoriska Riksmuseets gamla byggnad (Drottninggatan x Wallingatan) i Stockholm som förebild. År 1937, i samband med tillkomsten av byggnaden direkt i öster, utrymdes den stora salen på objekt och renoverades, men verkar i stort sett ha antagit sitt ursprungliga skick i montrarna längs sidorna och i de övre gallerierna. Den biologiska gruppen i mitten härrör möjligen från detta tillfälle men är antagligen förändrad ett antal gånger sedan dess. Det är oklart om det ursprungligen byggdes upp 1923 av konservator Gunnar Sandberg, eller av lektor Jacob Ljungqvist omkring 1937, men influensen av Gustaf Kolthoffs biologiska museer (det första 1893 på Djurgården i Stockholm) och friluftsmuseer som Artur Hazelius Skansen är tydliga.

Samlingen innehåller en hel del objekt som är vetenskapligt intressanta som en jungfrutrana från Asker socken, skjuten i maj 1857, världens nordligaste fynd av hasselmus, Nora 1909, en del exotiska fåglar från tidigt 1800-tal, skänkta av Naturhistoriska Riksmuseet etc. På skolan, men i en magasinslokal, påträffades också samlingar av fågelägg och snäckor som kan ha vetenskapligt värde, och inte minst en liten insektssamling, som troligen har insamlats av bland annat G Wilhelm Freyreiss i delstaten Minas Gerais, Brasilien under perioden 1813-1818 (men endast märkt ”Westin” efter den svenske konsuln i Rio de Janeiro). Hur den hamnat i Örebro är oklart. Herbariet förvaltas åt Örebro kommun av Örebro Läns Botaniska Sällskap.

Museets stora värde är i ett idéhistoriskt sammanhang: den intakta 1800-talsinteriören med gallerier och samtida djur på klossar i

kombination med det lite yngre dioramat. Skolmuseerna tappade en hel del av sin pedagogiska betydelse i samband med att televisionen kom under 1960-talet. Redan när Yngve Löwegren runt 1970 inventerade naturaliesamlingar vid gymnasierna i Sverige, hörde Karolinska skolans museum till det fåtal som fortfarande bar 1800-talets prägel. Vad jag förstår är det nu det enda som finns kvar relativt intakt i Sverige, och troligen ett av mycket få i världen. Jämförbara objekt, fast yngre, är Fågelmuseet i Jönköping och Biologiska museet på Djurgården i Stockholm. I Europa finns det nyrenoverade museet i Dublin som är samtida.

Jag anser att museets öde bör höjas till en högre administrativ nivå. Hjälp med finansiering borde sökas snarare på nationell eller EU-nivå. Den vetenskapshistoriska betydelsen är faktiskt inte lika stor på lokal och regional nivå, även om detta faktiskt även är ett viktigt dokument över Närkes naturhistoria.

Dessutom kommer kanske museet ta tillbaks lite av sin forna pedagogiska betydelse inom kort. I en tidsålder när ”lektionen” är en videofil, och mötet med läraren mer blir en diskussion om denna distribuerade ”lektion”, kanske efterfrågan på museet ökar på global nivå. Här har vi ett fullskaligt åskådningsobjekt i en diskussion om biologins förändring och Linnés och Darwins betydelse för utvecklingen av synen från tidigt 1700-tal till idag. Museet är en resurs!

För Naturhistoriska Riksmuseet den 4 december 2012

Erik Åhlander

En del av Karros biologiska museum

Karros biologiska museum som kulturhistoriskt objekt

En sammanfattning av den blivande föremålsantikvarien Susanne Hallgrens uppsats i ämnet kulturvård.

När ärendet med det biologiska museets eventuella avveckling blev aktuellt tidigt i våras såg jag det som ett lämpligt ämne till min uppsats inom ämnet kulturvård då museet idag borde kunna ses som ett kulturhistoriskt objekt. Egentligen är det föremålsantikvarie jag läser till men i den här uppsatsen ser jag museet som helhet ur ett principiellt kulturhistoriskt perspektiv. Då handlar det om kultur, vilket innefattar i stort sett alla aspekter av människans liv, och historia - dåtid, nutid och framtid. Kulturvård handlar om att vårda, utveckla och bruka kulturhistoriska företeelser på ett hållbart sätt.

Museet har visserligen nu förlorat sitt ursprungliga pedagogiska värde, men det har fortfarande stora kulturhistoriska värden. Värden och betydelser är dock föränderliga, de är både relativa och subjektiva, de kan både förloras och det kan tillkomma nya. En fullständig kulturhistorisk utredning tar hänsyn till och sammanväger alla olika intressen, beaktar ekonomiska förutsättningar och utreder möjligheter och förutsättningar att vårda, bevara samt utveckla och levandegöra kulturarvet. Ett sådant arbete skulle bli alldeles för omfattande och tidskrävande för en uppsats på B-nivå, och bör dessutom utföras av någon som redan är antikvarie, men jag vill ändå tillföra diskussionen mina synpunkter.

Museets historia är troligen ganska väl känd för de som läser det här och den historien är högst representativ för företeelsen läroverksmuseer. De bildades alla vid ungefär samma tid och för samma syfte. De växte fram ur samlingar som fanns redan tidigare vid läroverken. Föremålen i samlingarna kom från både privatpersoner och större museer och genom skolans egna inköp och innehöll fram till slutet av 1800-talet både natur- och kulturföremål. Läroverksmuseerna var ett slags föregångare till idén om regionala skillnader och många såg sig då som ”provinsmuseer” och höll öppet för allmänheten, det var ju inte bara eleverna som behövde bildning. Kulturföremålen skänktes sedan oftast till de regionala museer, länsmuseer, som började dyka upp runt sekelskiftet 1900.

Läroverksmuseerna inrymdes i många fall i monumentala byggnader och speciella påkostade salar inreddes ofta till samlingarna. Det var prestige att ha ett fint museum som var representativt både för nationen, regionen och staden genom sina föremål, men det fanns även exotiska föremål som eggade fantasin. Historiken gäller inte bara Karros museum utan är likartad över hela landet. På 1960-talet fanns ett hundratal läroverksmuseer kvar i landet varav Karolinskas var ett av 38 med äldst samlingar och bedömdes redan då som ovanligt välbevarat. Det klarade sig undan den tidens moderniserings- och rivningshysteri. Det som befarades då, på 1960-talet, att läroverksmuseerna skulle försvinna på grund av kommunaliseringen av skolan, verkar i de flesta fall stämma, men Karolinska skolans museum har fått stå relativt orört sedan tillkomsten och har fortfarande kvar sin ålderdomliga 1800-talskaraktär och är nu det bäst bevarade som fortfarande visar helheten så som de mest påkostade skolmuseerna såg ut från början. Här finns den ursprungliga byggnaden, den ursprungliga museilokalen med inredning och föremål av både tidigare och senare datum.

Museer med sina föremål visar historia och historier som bidrar till att ge oss en bild av det förflutna, i vanliga fall genom arrangerade utställningar, som visar olika miljöer. Men det här museet är inget ”vanligt” museum, det är ingen uppbyggd rekonstruktion, det är helheten som utgör själva det historiska objektet och därför är det viktigt att helheten bevaras. Föremålen i sig kan naturligtvis även ha ett värde som naturföremål och det värdet består oavsett var de bevaras men just nu ingår de i en helhet vars kulturhistoriska kontext går förlorad om de flyttas.

Som helhet har museet ett högt samhälls-, och socialhistoriskt värde i och med att tiden här stått mer eller mindre stilla. Det ger en tydlig och bra bild av hur museer såg ut från mitten av 1800-talet. Det symboliserar dels tiden för tillkomsten, den borgerliga stadens och industrialismens utveckling med institutionsbyggande och samhällsomvälvningar. Historien berättar också om den vetenskapliga utvecklingen och kulturhistoriens utveckling, hur man började skilja mellan olika föremål och hur de olika vetenskaperna tog olika inriktning. Det visar tidens satsning på museer och folkbildning (fostran), utvecklingen av nationalstaten och regional särskillnad.

Autenticitet, patina och unicitet är värdebegrepp som är vanliga inom kulturvård och som kan ha flera olika betydelser. I det här fallet utgörs

de av att museet endast är obetydligt förändrat över tiden, att det har kvar sin ålderdomliga prägel och bär spår av lång tids brukande och att helheten fortfarande består. Autenticitet hör ofta ihop med upplevelse och känsla, ett original uppskattas ofta mer är en kopia och museet är även i den bemärkelsen autentiskt, vilket kan förstärka känslan av historisk närvaro och genuinitet. Museer i allmänhet har ofta krav på sig att ständigt förnya och hänga med i utvecklingen genom nya utställningar, det här gamla museet är motsatsen. Ett museum där tiden har stått stilla kan dessutom vara viktigt att bevara som studie- och forskningsobjekt för framtiden, inom t ex museivetenskap, att se och uppleva något på riktigt ger mer än bara bilder och ord.

Att värde har olika betydelse i olika tider skvallrar museet och dess föremåls nuvarande tillstånd om. Någon typ av omvärdering verkar däremot ha skett i Norrköping, där man för tillfället håller på att återställa det gamla läroverksmuseet som det såg ut när det stod färdigt 1911 och om Karros museum avvecklas är det väl dit den intresserade får åka. Det museet är dock mer än femtio år yngre och kan aldrig bli lika mycket original eller lika autentiskt som Karolinska skolans Biologiska museum.

Karro-björnens DNA utforskat

I augusti 2013 tog doktoranden Erik Ersmark från Naturhistoriska Riksmuseet kontakt med Karro och frågade om han fick ta ett DNA-prov på vår björn. Med hjälp av Birgitta Johansson, som är den lärare som är närmast ansvarig för museet, fick han hjälp att genomföra provtagningen och sedan kom han tillbaka i oktober och höll ett föredrag i aulan för naturvetarklasserna om resultatet.

Nu har han svarat på våra amatörmässiga frågor samtidigt som han skickat manus till den (svårgenomträngliga) vetenskapliga artikel som han, tillsammans med andra forskare, sänt till en vetenskaplig tidskrift. Det här titeln på uppsatsen: Consequences of a demographic bottleneck on genetic structure and variation in the Scandinavian brown bear.

Hur fick du vetskap om vår gamla björn?
Då jag fick reda på att det fortfarande finns naturaliesamlingar bevarade på skolor runt om i landet så började jag att leta efter björnar i form av ben, skallar eller uppstoppade djur. Björnen på Karolinska skolan är en av få som har information om var och när den sköts (Svartå, 1860), vilket var viktigt för min undersökning. Den är också

känd för att vara den sista björnen som sköts i Närke. I slutet av 1800-talet minskade björnpopulationen kraftigt, särskilt i mellersta Sverige just på grund av intensiv jakt. Den uppstoppade björnen nämns på ett flertal ställen i litteraturen, men särskilt i en inventering av naturaliesamlingar vid svenska läroverk som skrevs på 70-talet (Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning, Yngve Löwegren, 1974).

Berätta lite kort om projektet!

Vi ville undersöka hur den genetiska diversiteten hade påverkats hos skandinaviska brunbjörnar av den ”flaskhals” som stammen gick igenom i slutet av 1800-talet. Denna ”flaskhals” orsakades av en allt intensivare jakt med mer effektiva skjutvapen vid denna tid. Det var inte förrän 1927 som björnen fredades och som stammen tilläts återhämta sig. Eftersom björnar blir könsmogna relativt sent så sker fortplantningen långsamt och det är först idag som vi har en stam som är större än den var på 1800-talet. Rent praktiskt så tog vi prover från museer och samlingar av björnar från 1800-talet och fram till 1930, samt från moderna björnar. Vi extraherade DNA från dessa och kunde sedan jämföra den genetiska uppsättningen mellan de gamla björnarna med dagens djur.

Närkebjörnen.
Fotograf: Lena Andersson

Var det komplicerat att ta DNA-provet?
Det var ganska svårt att komma åt att ta ett prov från skinnet, eftersom björnen står monterad högst upp på en konstgjord sten. Men med hjälp av lärarna och en stege så kunde jag komma åt och klippa av lite av skinnet. Eftersom det handlar om DNA-molekyler, så krävs egentligen en väldigt liten mängd material.

Vad utvisade det?
Den DNA-sekvens som vi lyckades få ut från björnen visade att dess genetiska ”typ” var av samma slag som vissa andra björnar från Värmland och Dalarna i början av 1800-talet. Den sista björnen med just denna genetiska uppsättning som vi undersökt sköts i Dalarna 1864. Men efter detta datum finns inga spår av dessa björnar, och det här är del av ett större mönster där vi kan se en dramatisk minskning av genetisk mångfald hos björnarna i Skandinavien. Även om björnstammen idag har återhämtat sig så har den förlorat mycket av den diversitet som fanns förr.

Kan museet komma att bidra med andra för forskningen intressanta objekt?
Jag tror att det med stor sannolikhet finns många intressanta objekt på museet. Bland annat såg jag en fjällräv, som samlats in och som man skulle kunna använda för samma analys som den vi gjort på björnar.

Efter att ha sett och arbetat i museet, tycker du att objekten ska flyttas till Evolutions-museet i Uppsala eller vara kvar i sin nuvarande lokal (Ledande fråga. Svarar du fel, utgår den)?
Jag blev imponerad när jag kom till museet eftersom det var så välbevarat, med inredning och presentation av djuren. På de flesta andra skolor har naturaliesamlingarna förpassats till dammiga vindar och källarförråd och jag tycker att det vore synd om något så unikt bommades igen. Man skulle också förlora en viktig koppling till dagens undervisning, där materialet fortfarande kan vara av nytta.

Vad överraskade dig mest när du kom till museet?
Det välbevarade skicket och att eleverna hade tillgång till allt material. Tyvärr tror jag att det är ganska ovanligt idag.

Känner du till något motsvarande (skol)museum?
Jag känner till fler skolor med stora samlingar, men inget som är anordnat och bevarat som ett museum på detta sätt.

Intervjuare
ERLAND BOHLIN

Lukas Jarvis

Lukas Jarvis, en av våra stipendiater som tog studenten i våras, vill fortsätta att vara Karropilt. Han hade sin Karronål på jackan när jag träffade honom i skolan i juni.

”Gemenskapen går i arv”, sa han. ”Karro är en skola fylld av tradition och historia. Jag tillhörde årskurs tre, men jag tillhör också flera generationer av piltar som jag aldrig får träffa. Det är något som står sig genom historien. Karro är mer än en plats för studier.”

Sådant väntar man sig inte att höra från en tonåring. Det handlar om Karroandan, förklarade Lukas. Inte heller en sådan sak som Karroandan verkar vara i takt med tiden, men Lukas försäkrade att den finns i verkligheten. Och han är en pålitlig observatör, som har varit både sekreterare och ordförande i elevrådet.

Lukas fick också äran att hålla talet till årets studenter när de samlades i aulan på examensdagen.

”Det var mäktigt att stå framför dem, alla med mössorna i händerna.”

Framtiden ligger bra till, försäkrade Lukas i aulan, ”men det finns en hel del problem i samhället. Det verkar komma en våg av fientlighet som människor visar mot varandra.”

Det är där Karroandan kommer in. I korthet går den ut på att ”låta respekt gå före fientlighet”, förklarade Lukas. Det syns på att eleverna på Karro håller upp dörrar för varandra. Själva respekten syns inte men finns ändå.

”Eleverna har respekt för varandra och för skolan”, sa Lukas, när vi satt med en fika på Hälls uteservering. Det var den där respekten för varandra och för andra som han uppmanade sina kamrater att ta med sig när gick ut från Karro.

”Så du vill ha Karroandan i hela världen”, frågade jag, med tanke på en bra rubrik. Och Lukas höll med.

Han fick ett av våra stipendier på 12 500 kronor ur Gellerstedtska fonden.

”Det var för mina betyg. Det kom lite som en överraskning. Jag har jobbat hårt för mina betyg men jag trodde inte att det skulle bli mer än bokstäver på ett papper. En trevlig överraskning.”

Lukas berättade att han hade svårt att välja linje. ”Jag gillar att förstå saker”, sa han och med den inställningen är det förstås inte lätt att bestämma sig för bara en inriktning.

Han vill lära sig att förstå människor och därför tänkte han på samhällskunskap. Samtidigt skulle han också vilja läsa naturkunskap.

”Samtidigt har jag stort intresse för musik. Jag spelar gitarr. Men jag vill inte ägna mig åt att studera musik, det vore att ta ett intresse och göra det till ett måste.”

Till slut valde Lukas samhällskunskap och de ämnen som lockade honom var psykologi och filosofi – ”hur man tänker”.

Bland lärarna berättade Lukas helst om Anders Hallman, som undervisade i filosofi och religion. En av de lektioner som Lukas minns handlade om hinduism. Anders Hallman gav eleverna i uppgift att prova på meditation, att meditera fritt under en kvart på lektionen.

”Det blev tyst i klassrummet, ingen störde”, berättade Lukas.

När man tillbringar hundratals timmar med en lärare blir man påverkad. Av Anders Hallman blev Lukas påverkad att tänka annorlunda.

”Tidigare, när jag mötte någon som inte tänker som jag, var det: ’Jaha, han tänker inte som jag’. Men nu är det mera av: ’Jag kan försöka förstå

hur han tänker, kanske borde prova att tänka som han.' ”

Nu ska Lukas inte sätta i gång och plugga. Först ska han ta ett år på sig i Frankrike för att jobba, träffa mycket folk, kanske studera en kurs, men inte en hel utbildning. Han har läst franska sedan i sexan och hans mål är att ”det ska bli något mer än bara skolfranska”.

”Sedan vet jag inte riktigt vad det blir av mig.”

Det enda som han har bestämt sig för är att det blir något med människor. Kanske lärare med två eller tre ämnen. Bland de ämnen som ligger bra till är engelska (som har han har med sig hemifrån), filosofi, historia och samhällskunskap. Gärna på gymnasienivå.

De senaste två åren har jag fotograferat våra stipendiater tillsammans med Karlarna XIII och XIV i aulan och min avsikt var att det skulle bli ett återkommande bildtema för mina intervjuer. I år gick det inte eftersom en flyttfirma var på väg att tömma Karro inför renoveringen. I stället fick föregångaren Karl XII ge Karroatmosfär i bilden. Han låg stödd mot en vägg i biblioteket i väntan på emballage.

Lukas tycker att det är tråkigt att de kamrater som är kvar på Karro måste studera i Risbergska nästa läsår. Han är dock säker på att hans efterträdare i elevrådets styrelse kommer att bidra till att allt går bra.

”Men jag är glad att jag fick tre år här”, sa Lukas när vi skildes.

PEHR THERMAENIUS

Våra stipendiater

Gellerstedtska fonden (12 500 kronor vardera): Lukas Jarvis, Tanja Lundin och Ida Olsson.

Widlundska fonden (12 500 kronor): Agnieszka Lempicka.

Ursings fond (5 000 kronor): Sara Göransson.

Ericssons fond (5 000 kronor): Isa Holmgren.

Nyllets kamratstipendium (3 000 kronor): Andreas Karlström, SAA11.

Krönika över läsåret 2013-2014

För Karro har detta läsår verkligen varit omtumlande och dramatiskt. Läsåret började med introduktion av Gymnasieförvaltningens nya ledningsorganisation, som innebar att av sex gymnasieenhetschefer blev det två gymnasiechefer, varav undertecknad fick ansvaret för Karro, Rudbeck och Virginska. Det innebär att programrektorerna får en mer framträdande roll, med tydligare ansvar för sin respektive skolorganisation och program, med fullt medarbetaransvar och elevansvar. Helt i linje med skollagen från 2011.

Därefter försvann Karotten för att bereda plats för det nya ÖBO-bygget. Under hela läsåret fick de tålmodiga eleverna så äta i Oscarsparkens kök.

I övrigt väljer jag att fokusera på två stora händelser.

Under tidig höst kom ett beslut av Gymnasienämnden att slå ihop det estetiska programmet i Örebro till ett. Ett klokt beslut utifrån organisation, samarbete, ekonomi och framförallt det bästa för eleverna. Det medförde dock en hel del utmaningar, såsom var programmet skulle förläggas. Karro, Risbergska eller Rudbecksskolan? Beslutet blev till sist Karro, mycket pga vikten av det centrala läget, då många estetelever är inresande från länet. Utmaningarna blev emellertid många och har inneburit mycket hårt arbete, men tyvärr också stress och oro för många medarbetare. Idag är det helt klart med att ES har sin plats på Karro, men att ett utökat samarbete ska ske med Kulturskolan och också förhoppningsvis det kommande Kulturkvarteret.

Och så vattenläckor. Tyvärr drabbades skolan under senvintern av ett otal vattenläckor inom loppet av två veckor. Alla hus utom stugan drabbades. Inklusive museet, där isbjörnen blev våt om ramarna. I och med detta kom så museets framtid upp på agendan och hela den processen har slutat i att

kommunstyrelsen ska fatta beslut om museets framtid i oktober eller november 2014. Det som är helt klart är att cirkuselefanten och andra för Karros själ viktiga föremål ska förbli på Karro oavsett beslut om avyttring eller ej. Det vackra rummet ska också förbli intakt så långt det bara går och blir det inte kvar som museum, ska det bli en läsesal för eleverna. När Futurum, som förvaltar skolan, började undersöka alla vattenskador, visade det sig att alla byggnader var i så dåligt skick att de rekommenderade en totalrenovering av skolan. Efter många turer kom så ett beslut om att hela Karro ska renoveras, samt att en ny skolrestaurang ska byggas. Dessutom ska en tillbyggnad i vinkel mot Nybyggnaden byggas, med framförallt estetlokaler. Prissumma 200 miljoner kr. Under senvår och sommar har så mer än 4000 flyttkartonger packats och alla medarbetare och elever har tillfälligt evakuerats till Risbergska skolan läsåret 2014-2015. Jag är oerhört imponerad av det engagemang och fina arbete som alla medarbetare utfört under våren och det hårda arbete som våra fantastiska lärare gjort med sina elever under året, det jobbiga läsåret till trots. Studieresultaten är fortfarande i topp och Karros lärare levererar!

Vi ser alla med tillförsikt an en invigning av det nya Karro hösten 2015 där det Naturvetenskapliga programmet, det Samhällsvetenskapliga programmet, det Humanistiska programmet och Språkintroduktion för

nyanlända ska samsas i de fina, varsamt nyrenoverade och tillbyggda lokalerna. Den nya skolrestaurangen beräknas vara färdig i januari 2016, om inte den överraskande iakttagelsen av en lagskyddad fladdermus fördröjer bygget.

Och självklart ska studenterna fira sin studentavslutning i aulan i juni 2015, samt springa ut genom ekporten oavsett hur långt renoveringen kommit.

ANDERS DUVKÄR

Gymnasiechef
Karolinska skolan

Tal till studenterna 2014

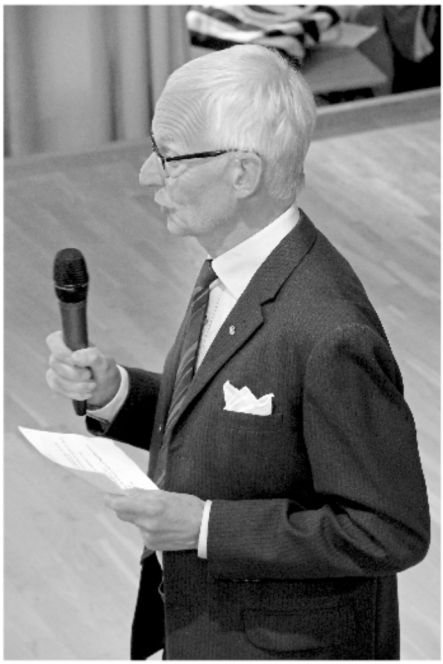

Alla är vi olika. Alla har vi olika behov, fallenhet och lustar. Redan i realskolan upptäckte min modelärare ”Generalen” (Per-Eric Boström) att jag hade talang för att agera inför publik. När vi skulle hålla tal inför klassen fick jag istället uppdraget att hålla tal till min pappa på hans 50-årsdag. Efter hand insåg jag själv att jag gillade retorik och att stå inför publik och hålla tal. Som rektor på Karro höll jag några avslutningstal för eleverna i ettan och tvåan, som blev uppskattade. Efter det blev mina drömmars mål att få hålla tal till studenterna. När man är 50-årsjubilerande student passar väl det bra, tänkte jag, så jag viskade i skolledningens öra att det fanns ett intresse av att framträda på studentavslutningen. Jag fick erbjudandet och tackade genast ja.

Att hålla tal är en grannlaga uppgift, som kräver tid, inspiration och som ger möjlighet att framföra ett budskap. Min inspiration får jag ofta under en motionsrunda eller när jag sitter uppkrupen i soffhörnet och släpper loss tankarna. Det här talet var det som jag värderade högst av alla tal, så jag började förbereda mig i mycket god tid och tog hjälp av min bror Bosse och min bästa karrokompis Göran Blomé, som bollplank. Det var första talet någonsin där jag haft ett ordagrant manus och lappar som jag bläddrade fram efter hand. Då krävs mycket träning för att ändå inte bli manusbunden. Det gick bra.

Jag var klädd i min kostym från karrotiden inköpt på Gulins med tillhörande Silja-slips och började med att berätta om den flaggstång jag och mina bröder placerat på skolgården och på vilken vi bröder flaggade på för studenterna. Efter det var det svårt att misslyckas.

Mina budskap var: Välj en yrkesutbildning du har lust och talang för, Läraryrket är det finaste av alla yrken och Var generös med att ge beröm. Jag var inspirerad av mitt eget yrkesval som började med en civilingenjörsexamen och anställning på Skanska och slutade med lärarutbildning och en rektorstjänst på Karro. Här kommer ett citat ur talet:

”... så jag bestämde mig för att byta yrke. Ett svårt beslut när man är 27 år, är gift och har en nyfödd son. Det som kändes enklast var att bli lärare – **”bara lärare”**. Ja, ”bara lärare”, vad skulle vänner och bekanta säga. Lasse byter en karriär inom byggindustrin mot att bli ”bara lärare”. Då bestämde jag mig för att inte bli ”bara lärare”. Jag ska bli **LÄRARE**, det finaste yrke man kan ha. Efter den dagen har jag alltid varit tydlig med att jag valt det finaste av alla yrken, LÄRARE.

Det pratas mycket om skolan idag. Svenska elevers PISA-resultat blir bara sämre, medan Finlands är på topp. I Mariefred finns en nystartad friskola med i huvudsak finlandssvenska lärare, som undervisar på finskt vis. På den skolan fick alla elever i åk 6 godkänt på nationella proven i svenska och matte. Alla elever. Om detta gjordes ett reportage i SvD. När journalisten frågade en av de svenska lärarna vad det berodde på, svarar hon blixtsnabbt: - **yrkesstoltheten**, **”Jag är lärare”**, härmar hon på spelad finlandssvenska. Lärarna här på Karro är yrkesstolta lärare och det ger goda resultat. Hoppas ni alla känner er nöjda med era resultat, både ni studenter och ni lärare.”

Allra sist berättade jag om ett beröm jag fick som rektor på Karro. ”Det **bästa beröm** jag fick som rektor på Karro håller jag här i handen. Ett vykort med en stork. Två invandrade systrar gick ”natur”. En av dom hade bekymmer. Jag träffade pappan för samtal flera gånger. Varje gång hade jag en känsla av att han inte blev nöjd med mina svar. Men på systrarnas studentdag sökte dom upp mig och lämnade över det här kortet. Där står det: *”Hej! /Lasse du har varit en viktig förebild för mina barn och för dom som kommer att måla framtiden. Med vänlig hälsning Ghassan”*. Bättre beröm finns inte för mig.”

Det märkliga var att när jag var på väg in på Karro mötte jag Ghassan och hans två döttrar som hade varit på lillasysters avslutning i ettan. Jag visade kortet och talade om att jag skulle berätta om det i mitt tal och vad det hade betytt för mig. Det blev en känslosam stund.

Då jag gick ned från scenen kände jag mig nöjd.

LASSE HALLMÉN

70-årsjubilerande studenter

Den 17 maj samlades sex glada 70-årsfirare på Karro. De kom från olika klasser och examinerades mellan den 8 och 17 maj 1944. På detta foto, taget av fotografen Lasse Persson, syns från vänster Ingwar Ahlbäck, Stockholm, Lars Winström, Örebro, Åke Åhlström, Sunnansjö i Dalarna, Eric Edlund, Örebro, Torbjörn Avander, Stockholm, och Gunnar Högberg, Täby.

50-årsjubileum RIV[4]

RIVa. Bakre raden fr v: Björn Nilsson, en av våra lärare Sven Georg Eriksson, Olof Bolin, Bengt-Olof Gert, Hans Wrenne; Rad 2: Per-Axel Rydén, Margareta Birath (Leonardson), Gunilla Norrmén; Rad 3: Sven-Börje Krafft, Christina Hagenfeldt, Åke Barklund, Kristina Forsell, Margareta Wrenne (Lunderud), Lars Värnild; Främre raden: Ingvar Backéus, Gunnar Nurbo, Malcolm (Bengt) Cederback, Gun Göranson (Johansson), Ann Elfdahl (Eriksson), Per Craelius (Hultin), Anders Edsfeldt.

RIVb. Namnen är, nerifrån från vänster:Inger Wrangenby (Löthgren), Karin Magnusson (Kjellgren), Maude Bjurling (Karlsson), Gunilla Boström (Holgersson), Anita Stervander (Sonefeldt)), Sylvia Thostrup (Sahlin), Gunilla Tollne (Stenunger), Rune Eriksson, Torsten Unge, Michael Göransson, Staffan Svedskog, Anders Engvall, Bengt Sunnhed (student –65), Magnus Wikman (Nilsson), Ulf Löfgren, Håkan Rundgren, Lars Lundvall, Lasse Hallmén.

Jubilerande AIII^3 1964

AIII^{3}A. Från vänster främre raden: Björn Barvaeus, Britt Korssell (Friman), Lin Palmquist (Grinneland), Stina Vikberg, Gunnar Larsson, Lilian Strid (Scherp), Kerstin Berglöf (Tingstorp), Håkan Lindström.Bakre raden från vänster: Gunilla Grundin (Nilsson), Ingegerd Lenngren (Andersson), Ingrid Löfgren, Håkan Andersson (Tingstorp), Elisabet Törnquist, Rune Strandberg, Lasse Sahlin, Christer Lindman, Gustaf Trolén, Sten Leijonhufvud och Lars Friman.

AIII^{3}B. Från vänster: Marianne Andersson (Steiner), Elisabet Boback (Hellman), Ulla Wahlstedt (Wennerlund), Agneta Hollingby (Evers), Louise Yngström (Valdre), Ann-Charlotte Lundborg (Ahlgren), Berit Kvist (Kjellberg), Britt-Marie Bergström (Rydman), Maud Hellström (Wåckner), Birgitta Alfredsson (Fransson), Birgit Davidsson (Sturewall), Lill-Britt Gustavsson (Ekvall).

Besök hos Jeremias

Vid min studentexamen 1958 fick jag Jeremias bok, Jeremias i Tröstlösa samlade dikter, i gåva av en släkting, nära bekant med Levi Rickson. Med gåvan följde ett brev där det stod att jag skulle få besöka poeten för att få en dedikation inskriven i boken. Dag och klockslag var redan bestämda. Om den föreslagna tiden inte passade kunde den gå att ändra men var inte enkelt, poeten hade nämligen ingen telefon. Jag fick också instruktion att ha min studentmössa på vid besöket.

Jag infann mig vid den angivna tidpunkten utanför poetens dörr någon trappa upp i ett hus på Kristinagatan och ringde på iförd mössa och bok. Dörren öppnades så småningom och där stod Jeremias med en brungul kapsyl på huvudet, en gammal studentmössa, och hälsade med ”välkommen kandidaten”.

”Vi tar boken först”, sa Jeremias. Vi slog oss ned vid ett bord och poeten började långsamt och litet snirkligt att skriva först mitt namn och sedan en vers som han förmodligen skrivit som dedikation ett otal gånger:

En diktbok är
som ett lotteri
med nitar och vinster
i minut och parti.
Lycka till!
Jeremias

Så reste han sig och visade mig till det lilla köket, kallat ”laboratoriet”. Två glas och en flaska med något mörkgult väntade. ”Får jag bjuda kandidaten på ett glas vin? Jag har gjort det själv av maskrosor jag plockat på Epa-kullen.” Vi höjde våra glas och poeten sa ”Levi 88”. Jag kände inte till detta sätt att bland studenter lägga bort titlarna utan svarade ”Bengt 19” och tänkte att han är väl inte 88 år, jag hade hört att han snart skulle fylla 90. Att Jeremias hade avlagt mogenhetsexamen vid Karolinska läroverket 70 år före mig förstod jag senare. Och att jag vederfarits en ära!

Vinet smakade förfärligt och jag bestämde mig för att svepa alltihop i en klunk. Det gällde att göra pinan kort. ”Oj, var det så gott” sa poeten och slog i glaset på nytt. Det dröjde länge innan jag lyckades få ned glas två.

Jeremias ville höra vad vi gjorde i Brage och särskilt om hur det gick att ha sammankomster tillsammans med flickläroverkets Pallas. Intresset för Brage ledde till ett andra besök litet senare. Av Per-Åke Strid hade

jag hört att hans äldre bror Karl Axel hade lånat två volymer av Rimfrost med flera dikter av Jeremias, allt handskrivet. Karl Axel hade använt dem för en uppsats i litteraturhistoria.* Jag fick volymerna och tillbringade en eftermiddag med Jeremias då vi gick igenom nästan alla texter. Jeremias var en flitig bidragsgivare i Rimfrost. Några dikter var på mål och jag frågade om Fröding var en inspiratör. Jodå, det var han nog men också Djurklou, som skrev på närkemål. Honom kände jag inte till.

Skrivklådan, påstod Jeremias, hade lett till att han blev tidningsman i Nerikes Allehanda. Hade inte den funnits hade han nog blivit något annat. Han avrådde från journalistkarriären. Men han klagade inte och berättade om sina möten med diverse storheter och jag fick ett kort med hans porträtt tecknat av Albert Engström.

”Tess lördan” fanns på noter i mitt föräldrahem och hade vad jag hört sjungits in på grammofon av Ernst Rolf. Jodå, inspelningen hade Jeremias hört hos en bekant och sa att den kanske lät bättre än när han själv sjöng, men han hade ingen grammofon och tänkte inte skaffa någon.

Strax därpå ryckte jag in i militärtjänst och de två Rimfrost-volymerna blev kvar hos mina föräldrar. De packades senare tillsammans med en del av mina böcker i en låda och fanns i säkert förvar ända till början av 1980-talet då jag vid ett besök i Sverige kunde lämna dem till rektor Boström på Karro.

BENGT ENGVALL

*Det har skrivits en om Jeremias i olika publikationer och tidningsartiklar men vad jag kan finna är Karl Axel Strids trebetygsuppsats Levi Rickson – en provinsskald det enda akademiska arbetet. Uppsatsen lades fram vid Stockholms högskola 1955.

”Om kriget kommer...”

Vid genomgången av det material som överförts från Karro till Stadsarkivet hittade jag en del handlingar som visar en del av skolans vardag i början av andra världskriget.

Först kan vi lära oss något om snöbollskrigets lagar - och om den mobbning som ju förekom långt innan termen lanserades.

Till vaktthavande lärare å skolgården samt å Cloégatan och Skolgatan.

Det är icke tillåtet för lärjungarna:

1. att kasta snöboll å gatan eller från gården ut mot gata;
2. att kasta snöboll mot skolbyggnadernas väggar;
3. att stanna framför fönster eller dörrar (provokation);
4. att praktisera s.k. "kvätning";
5. att praktisera "sammangaddning" mot enskild lärjunge eller klass.

Vid all snöbollskastning måste största försiktighet iakttagas!

Rektor

Många av oss blev under 50-talet beordrade att delta i civilförsvarsutbildning. Motsvarigheten 1940 var värntjänsten, som omfattade fem halvdagar under höstterminen 1940 och som omfattade fri idrott och handgranatkastning, orientering, målspaning, rapportering och ordonnanstjänst, korthållsskjutning, skolskjutning och fältmässig skjutning, vapenkännedom och -vård, samt skidlöpning och skridskoåkning.

VÄRNTJÄNST. (1940)

L IV^{4}, LR III^{3}, R III^{3} : Måndag kväll den 9 dec.
Lov: tisdagen den 10 dec.kl. 8.15 - 11.00.

L III^{4}, LR II^{3}, R II^{3} : Tisdag kväll den 10 dec.
Lov: onsdagen den 11 dec.kl. 8.15 - 11.00.

L II^{4}, R I^{3}a, R I^{3}b : Onsdag kväll den 11 dec.
Lov: torsdagen den 12 dec.kl. 8.15 - 11.00.

Hjordson (LR II^{3}), Beckman, B.Olsson, Pebersen, Stig Åqvist (R II^{3}) tjänstgöra som instruktörer varje dag och ha ledigt påföljande morgon utom i de fall, då vederbörande lärare anser deras närvaro nödvändig.

Vik. rektor.

Om kriget kom skulle alla barn evakueras och det måste förstås förberedas:

Enligt Skolöverstyrelsens cirkulär av den 12 okt. 1939 är det numera tillåtet för föräldrar och målsman att vid krig eller krigsfara själva ombesörja barnens förflyttning ur farozonen till annan ort, om tillräcklig tid ges därtill. Sådan självverkad bortflyttning får ej föreslagas förrän på uppmaning av myndighet.
Om en snabb evakuering måste ske, får ej enskild bortflyttning äga rum.

(1940)

Önker
~~Önker icke~~ omvända enskild bortflyttning för:
John Dahlstedt 4:a
Elevens namn.

Elevens tilltänkta adress: Malmbergstorp, Gullbergs (Nora s:n)
Sven Dahlstedt
Hälsnan.

Ett meddelande från vik.rektor den 4 december 1940 visar att ambitionen att sprida bildning till de inkallade inte motsvarades av motsvarande generositet.

Obs!

Jag vore tacksam, om klassföreståndarna påminde sina klasser om önskvärdheten av att pojkarna såsom gåva överlämnade lämpliga böcker till en kommitté, som skall sända sådana (jämte pengar) till militärtjänst inkallade vid jul. Böckerna kunna lämnas i vaktmästarbostaden, där de hämtas. Saken är ett par gånger omnämnd i bönen, men ännu har intet resultat visat sig. Om lärarna ha några lämpliga böcker att ge bort, kunna också dessa lämnas till vaktmästaren.

Den 4 dec. 1940

Vik. rektor

Obs!
Jag vore tacksam, om klassföreståndarna påminde sina klasser om önskvärdheten av att pojkarna såsom gåva överlämnade lämpliga böcker till en kommitté, som skall sända sådana (jämte pengar) till i militärtjänst inkallade vid jul. Böckerna kunna lämnas i vaktmästarbostaden, där de hämtas. Saken är ett par gånger omnämnd i bönen, men ännu har intet resultat visat sig. Om lärarna ha några lämpliga böcker att ge bort, kunna också dessa lämnas till vaktmästaren.

Den 4 dec. 1940
Vik. rektor /=lektor Waldemar Carlsson- Rektor Koraen var sjukskriven/

ERLAND BOHLIN

En Karro-komposition av Dag Wirén

Kompositören Dag Wirén (1905-1986) skrev musik i flera olika genrer. Hans mest kända verk är Serenad för stråkorkester (1937), men han skrev också t ex fem symfonier och teater- och filmmusik. 1965 vann han Melodifestivalen med Annorstädes vals, med text av Alf Henrikson och sjungen av Ingvar Wixell. Den sitter nog fortfarande kvar i mångas öron.

Låt oss nu med hjälp av Örebro Stadsarkiv följa honom under de tidiga åren och avsluta med ett ungdomsverk som nog inte är så känt. Dag Wirén föddes i Striberg i Västmanland, men flyttade som sjuåring till Fjugesta där fadern drev en rullgardinsfabrik. Det fanns mycket musik i hemmet och Dag fick pianolektioner och började tidigt komponera egen musik. 1917 skrevs han in i tredje klassen på Karro och redan våren 1920 blev han invald i Brage och det var ovanligt tidigt. Samma vår uppträder han som ackompanjatör, men sedan märks han inte så mycket i protokollen förrän de två sista åren före studenten 1924. Men då är han verkligen tongivande (!) i Brage, han spelar egna stycken, t ex Burlesk och Humoresquer (som vinner delat pris i Brages musiktävling våren 1923) och vid flera tillfällen improviserar han ”härligt!” på flygeln i Karros musiksal, där föreningen träffades varje lördag eftermiddag. Han tog också hand om Brages orkester, arrangerade Gubben Noa för orgel, piano och basfiol och spelade Helan går med variationer i moll och i dur ”med inre övertygelse”. När orkestern framträder på Brage-soarén med valsen ur Gounods Faust spelar han piano med händerna och dirigerar med fötterna. Hösten 1923 svär han över att en varietévisa som ”Var har du vatt i natt?” fick finnas i Brages notbibliotek (och den fanns säkert inte heller i Föreningen svenska tonsättares bibliotek, där han var bibliotekarie 1933-38). Hans smeknamn i Brage var ”Max” och det kan först verka lite förvirrande i protokollen.

Först bland de fyra studentskrivningarna våren 1924 kom svenskuppsatsen. Dag Wirén valde bort ämnena om Luther, Perikles och ”Skioptikon och dess användning” och skrev litteraturämnet:

Naturskildring i svensk diktning. Hans lärare, Valdemar Carlsson, skriver en hel del kommentarer i kanten, t ex att han borde ha nämnt Lars Wivallius och Olof von Dalin. När det står att Strindbergs naturskildringar liknar Bellmans, skriver Carlsson i kanten ”Är väl en

viss skillnad.” Betyget blev ett B och samma betyg fick halva klassen, dvs åtta elever.

I studentbetyget våren 1924 strålar (förstås!) ett A i musik, men annars hade han betyg över B bara kristendom, latin och filosofi. I årsredogörelsen skrevs då in vart alla avgångna tog vägen och för Dag Wirén angavs Musikaliskach akademien och där började han hösten 1926. Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm lyckades locka honom till sig och i protokollet för den 19 maj 1928 kan man läsa: ”Som vanligt var sången en av aftonens glanspunkter. En ny musikalisk kraft har sällskapet förvärvat: Dag Wirén. Han utförde konststycket att utan förberedelse komponera en sång med text av Knut Barr (1871-1929, FD, journalist och sällskapets lustigkurre), en sång som ögonblickligen exekverades av sångarna - det hela en hyllning till sekreteraren (Max Hermelin 1858-1930, son till konstnären Olof Hermelin, godsägare och sällskapets sekreterare 1925-29. Han hade nyss fyllt 70 år då han uppvaktades på detta sätt.).

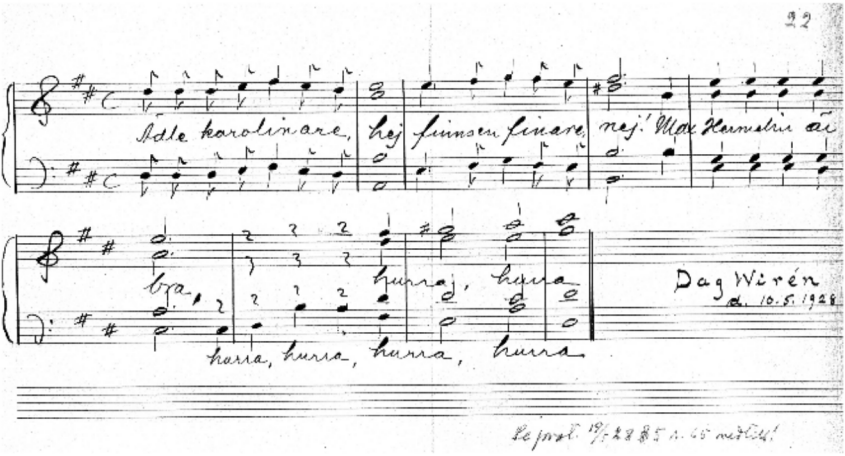

Sången finns bevarad i sällskapets arkiv och har nyligen överförts till Örebro stadsarkiv. Här återges både den djupsinniga texten: ”Ädle karolinare, hej finnes en finare, nej! Max Hermelin 'är bra, hurra, hurra, hurra, hurra” och den delvis fyrstämmiga satsen. Den observante läsaren ser att Dag Wirén daterat stycket nio dagar innan det framfördes, så komponerandet var inte riktigt det ”konststycke” protokollet ansåg det vara.

ERLAND BOHLIN

Flytta ”Trefasgubben”!

Jonas Wenströms staty, utförd i ekebergsmarmor. Över ingången till skolan står ”Teknisk Elementarskola”. Foto: Erland Bohlin.

Jonas Wenström-statyn, i folkmun kallad ”Trefasgubben”, utanför Rudbecksskolan bör flyttas! (Se ÖK 2001, s 25 och ÖK 2011, s 33.) Många tror att anledningen till att han står just där är att han varit elev på Teknis, men han var ju karroråtta (= pilt)! En lämpligare placering vore vid Kvarnbron, där Örebro kvarn låg, för det var där han uppfann dynamon, som sedan ledde till grundandet av ASEA.

Men han var alltså elev på Karro och jag har följt spåren efter honom i Karros arkiv på Örebro stadsarkiv.

Örebro kvarn. I verkstaden, som låg i utbyggnaden mot slottet, utvecklade Wenström sin första dynamo. (Bildkälla: Örebro stadsarkiv/Okänd fotograf.)

Till ansökan om inträde på skolan sommaren 1868 hör ett intyg från kyrkoherden i Fellingsbro den 30 augusti 1868:
”Jonas, son av ingenjör Wilhelm Wenström vid Ekeby bruk av denna församling, är född i Hällefors socken av Örebro län 4 augusti 1855, har gjort sig känd för ett beskedligt uppförande; om hans vaccination finns ej antecknat, men är veterligen fri från motsvarande sjukdomar.”

Fadern, Wilhelm Wenström (1822-1901), var en mångsidig entreprenör. Efter Filipstads bergsskola och Teknologiska institutet i Stockholm, var han ”mechanicus”vid Finspångs bruk, men gjorde en avstickare några år till Hällefors bruk som byggmästare. Redan som ettåring flyttade därför Jonas 1856 till Finspång och bodde i anslutning till brukskontoret. Fadern tituleras nu verkmästare och byggmästare. 1857 får Jonas en lillebror Georg och de båda kommer att följas åt genom livet.

1861 flyttar familjen till Stockholm och Pappa Wilhelm tituleras då ingenjör. 1868 flyttar de till Ekeby bruk i Fellingsbro och då består familjen av sex barn vartill kommer en dotter 1867. 1868 börjar både Jonas och Georg på Karro och 1870 flyttar hela familjen till Örebro och efter ett mellanspel 1872-75, då fadern tjänstgjorde som chef för bruksförvaltningen vid Edsvalla bruk i Värmland, bor familjen i den tidens Choisie (Det nuvarande byggdes 1925-26). Men våren 1875 hade

Jonas redan tagit studenten och fått flyttningsbetyg till universitetet i Uppsala, så nu är det dags att gå tillbaka till hans år på Karro.

Det finns en uppgift att Jonas undervisats i hemmet, men jag vet inte hur länge. Om han gått i någon skola i Stockholm, borde det ha funnits ett avgångsbetyg i arkivet, men både det och de sedvanliga anteckningarna om inträdesprov saknas. Hösten 1868 var han i alla fall placerad i Femte Nedre Latinklassen på Karro. Till jul fick han så dåliga betyg att han rankades som nr 47, dvs sist i klassen. En hel del frånvaro kan ha bidragit till betygen: B i svenska, teologi, botanik, zoologi och matematik, BC i tyska, latin och historia. I svenska och som klassföreståndare hade han adjunkten Anton Sandahl, ”Snusen”, som anses vara en av förebilderna till adjunkt lektor Barfoth i Markurells i Wadköping. Brodern Georg, som placerats i tredje realklassen, klarade sig inte mycket bättre.

Kanske inte så konstigt då att Jonas redan efter jul bytte klass och våren 1869 flyttar ner till fjärde realklassen. Det var sådan åldersspridning att han fortfarande var ”medelålders” i den nya klassen. Som klassföreståndare och lärare i svenska och språken fick han nu en av de unga vikarierna på skolan. Nu blev betygen genast bättre: AB i svenska och alla naturämnena, men BC i engelska.

Varför han valde att gå om fjärde realklassen framgår inte av handlingarna, men till hösten hittar vi honom bland nya klasskamrater i den ”nya” fjärde realklassen. Nu fick han som lärare i geografi och historia den 23-årige studenten Claes Bergman, som skulle komma att bli pappa till Hjalmar Bergman. Betygen till julen 1869, då han alltså gjorde en sorts nystart, blev mycket bra och i alla ämnen fick han AB, utom i det nya ämnet fysik, där alla i klassen fick B. Nu blir han rankad tvåa.

Julen 1870, då han går i Femte Nedre Realklassen, är han den ende i klassen som har a i matematik, medan han har AB i de andra naturämnena och B i svenska och språken. Och hans a i matematik står sig nästan alla följande terminer, medan de andra ämnena skiftar mellan B och AB. I teologi växlar betygen dock mellan AB, t ex våren i sjätte nedre, B de flesta terminerna, och BC våren 1874 i sjunde nedre. Den terminen hade han ovanligt stor sjukfrånvaro, även om det inte verkade ha så stor effekt på de andra betygen.

Våren 1872 är Jonas näst bäst i klassen och får premium och vi får hoppas att han blev glad åt valet av bok: Logaritmtabeller! Det året hade

rektor Lars Phragmén, som själv var känd som duktig matematiker, rättat matteproven, men det var först de två sista åren som han var Jonas lärare i matematik. Först sänkte han betyget till AB, men sista året fick Jonas tillbaka sitt a.

Tidigast hösten 1872 finns gymnastik med i betygskatalogen, och att Jonas då får streck är ju inte överraskande med tanke på att han som barn (oklart när) drabbades av engelska sjukan, rakitis, och efter det hade ett svagt skelett och närmast var puckelryggig. Mer förvånande är att han följande läsår, i 7 Nedre Real, det näst sista året, hade betyget B i gymnastik bägge terminerna.

Lärarna växlar ofta mellan åren, men flera av de kända namnen återkommer, särskilt de fyra sista åren, då lektorerna gör sin entré. Hans lärare i naturämnena, Gellerstedt, Hartman och Sädbom, är särskilt ihågkomna för sitt arbete med det biologiska museet. Adolf Kjellström är ju mest känd som arkitekt, t ex av OP-kyrkan och ombyggnaden av Nikoalikyrkan och han stod också för idén till utformningen av ”Borgen”, d v s byggnaden bakom statyn. Hans yrke var egentligen att vara lärare i ritning på Karro och på Teknis.

Man söker förgäves efter avtryck av Jonas i skolföreningarna - den naturvetenskapliga föreningen Hedera grundades först några efter det att Jonas tagit studenten.

Och så är vi framme vid vårterminen 1875 och studentexamen!
Examen inleddes med de fyra skriftliga proven och först med den svenska uppsatsen. Jonas valde ämnet ”Huru spridas växterna i naturen?” och belönades med betyget AB. Det utdelades bara två AB, alla andra fick B, så han kunde vara nöjd. I franska fick han B, i engelska AB (han hade BC året innan!) och i matematik A. Det var bara fem realare och ytterligare en av dem fick också A i matematik.

Till den muntliga examen den 22 maj kom tre censorer: kontraktsprosten Johannes Andersson, matematikprofessorn vid KTH Hjalmar Holmgren och akademiadjunkten, sedermera professorn i nueuropeisk lingvistik i Lund, Edvard Lidforss. Bland de inbjudna examensvittnena fanns prosten Gustaf Wilhelm Gumaelius.

Examen pågick kl 8 - 13.30 och 16 - 19 och först efter det samlades censorerna och kollegiet till examenssammanträde. Tre av klasskamraterna i latinavdelningen underkändes, men alla fem realarna godkändes. Jonas betyg bestod av B i teologi, franska och historia med geografi, AB i tyska, engelska, naturkunskap och filosofi och A i fysik,

kemi och matematik, liksom i flit och seder. Beteckningen mogenhetsexamen var lika vanlig som studentexamen och det utdelades även betyg i mogenhet - Jonas fick AB.

Det blev väl inte mycket firande efter ett så sent utsläpp, men efter de två dagarnas examina festade nog alla de ”nymogna”, t ex på Strömpis.

Efter examen studerade Jonas vid universiteten i Uppsala och Kristiania (Oslo) och efter studieresor, bl a till USA, arbetade han med sina uppfinningar tills han dog, bara 38 år gammal, men därom kan man läsa i uppslagsverk och på nätet, t ex på Tekniska museets hemsida.

Porträtthuvudet av Jonas Wenström skänktes till staden i juni 1921 av Örebro Ingenjörsklubb med stöd av bruksägaren Thure Lindberg i Dalkarlshyttan. Från början var det tänkt att bysten skulle placeras på kvarnens plats vid slottet, men den beslutade rivningen skedde först 1926, så placeringen vid Teknis sågs redan då som tillfällig. Den som hade vunnit tävlingen med förslaget ”Apollo” och fått utföra statyn var skulptören Ivar Johnsson, mest känd för den spanande Sjömanshustrun vid Sjöfartsmuseet i Göteborg. Visst borde också Jonas Wenström få något bättre att spana mot än fasaden på City Hotel, t ex mot Örebro slott? Ja, så tyckte också en ledamot i kommunfullmäktige som 2012 motionerade om att statyn skulle flyttas till ”Fisktorget eller i dess närhet”. Programnämnden Samhällsbyggnad beslöt avslå motionen och innan frågan återkom till fullmäktige fick den föredragande flera påpekanden om att placeringen vid Teknis var tillfällig, vilket tidigare inte framgått i diskussionen. Ändå beslöt fullmäktige att avslå motionen och så lär Jonas - åtminstone tills vidare! - få fortsätta att titta på City Hotell.

PS
Till litteraturen om Jonas Wenström hör dels en artikel av Håkan Henriksson i Aktstycken, juni 2011, som jag inte hade aktuell då jag skrev ovanstående men som delvis tar upp samma fakta, dels en bok av Sture Eriksson, Jonas Wenström. Välkänt och okänt; en berättelse om elkraftpionjärer, 2013.

ERLAND BOHLIN

Kolonin Nya Sverige

Vid Örebro-Karolinare i Stockholms vårmöte berättade Hans Norman som är professor emeritus i historia vid Uppsala Universitet om svenskarna i Delaware. Han har varit vänlig att göra en sammanfattning av sitt föredrag för årsskriften.

Den svenska kolonin på Nordamerikas östkust var belägen längs Delawarefloden inom de nuvarande staterna Delaware, Pennsylvania och New Jersey. Den kom till i en tid av ökad betydelse för långdistanshandeln, då flera europeiska stormakter redan skaffat sig kolonier i Amerika. På hälften svenskt, hälften nederländskt kapital bildades handelskompaniet Nya Sverige, från början kallat Söderkompaniet, som främst skulle införa tobak och skinn. Handelskompanier fungerade så att kronan stod för befästningar och garnison, medan privata finansiärer skötte verksamheten med statlig auktoritet.

Kalmar Nyckel, replik av skeppet i full skala, här under segel på Delawarefloden

Skeppen *Kalmar Nyckel* och *Fågel Grip* anlände till Delawarebukten i mars 1638 och befälhavaren, Peter Minuit, köpte mark av indianerna

och anlade skansen Christina där staden Wilmington nu ligger. Relationerna till de tidigare anlagda nederländska och engelska kolonierna var oftast spända, till indianerna som regel goda, även om en viss misstänksamhet förekom från båda parter. Tyger, redskap, kokkärl och prydnadsföremål byttes mot majs och andra livsmedel med delawareindianerna (lenape), vars byar låg längs floden. Skinn förvärvades av susquehannaindianerna, vars jaktmarker fanns längs Susquehanna River.

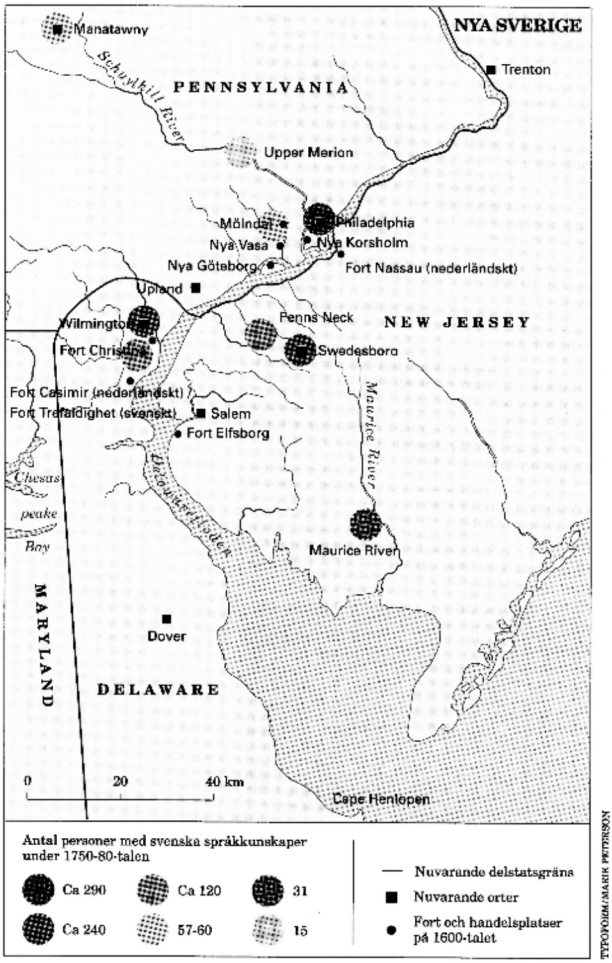

Källa: NE

Under guvernör Johan Printz dynamiska förvaltning från 1643 växte kolonin i styrka. Genom strategiskt belägna handelsstationer längs västra sidan av Delawarefloden, där susquehannaindianerna kom på bifloderna med sina kanoter, fick man ett övertag gentemot nederländarna, vars fort Nassau låg på Delawareflodens östra sida. Efter de ytterligare markköp som gjorts av föreståndaren Peter Holländer Ridder och Printz kom Nya Sverige att omfatta västra sidan av Delawarefloden från Cape Henelopen upp till nuvarande staden Trenton samt ett område på New Jerseysidan, där bland annat Fort Elfsborg anlades. De fåtaliga kolonisterna fanns i spridda bosättningar från Fort Christina upp till Nya Göteborg, beläget inom nuvarande Philadelphia.

Nederländarna, vars koloni huvudsakligen låg längs Hudsonfloden, med säte vid Manhattan, fick dock allt större ekonomiskt och militärt övertag under ledning av Peter Stuyvesant, inte minst när sändningarna av kolonister och varor från Sverige uteblev. Landet var ansträngt av 30-åriga kriget och kriget mot Danmark 1643-45, då även de skepp som tidigare använts för transporter till Nya Sverige användes som örlogsfartyg. Den välutrustade expedition som äntligen avgick med skeppet *Kattan* havererade dessutom i Västindien. Nu kom sämre tider och kolonisterna gjorde myteri mot den hårdföre Printz, en del rymde till Manhattan och Maryland och för egen del lämnade Printz Nya Sverige hösten 1653.

Vid denna tid utrustades en ny expedition med krigsfartyget *Örnen* och galioten *Gyllene Hajen,* den största satsningen som Sverige gjorde på Nya Sverige, med Johan Risingh som ledare. Man visste då inte att Printz lämnat kolonin och Risingh utsågs till hans assistent. Det var nu lätt att få tag på villiga kolonister. De svenska myndigheterna hade genom bristen på skog i landet, nödvändig för järnframställningen, förbjudit svedjebruk. Detta var ett hårt slag för inflyttade finska svedjebönder från Savolax som slagit sig ned i Värmland och andra delar av Bergslagen. De såg nu sin chans i den nya kolonin och flera hundra familjer sålde sina gårdar och begav sig till Göteborg, där de länge väntade på kajen. Dessvärre kunde bara cirka 350 personer tas ombord, inklusive besättning och soldater, och ett hundratal familjer kom till stor besvikelse inte med.

Efter en delvis besvärlig överfart, där många avled av sjukdomar, nådde *Örnen* Delawarebukten. *Gyllene Hajen* navigerade fel och angjorde Manhattan, där fartyget togs i beslag av nederländarna. Under färden

uppför Delawarefloden intog Risingh i maj 1654 med de ombordvarande soldaterna den av Stuyvesant anlagda skansen Casimir, som låg på mark tidigare köpt av svenskarna. När man sedan äntligen nådde Fort Christina var besättningen och folket ombord så utmattade att de hade svårt att hantera ankaret.

Risingh satte nu, trots svårigheterna, energiskt i gång verksamheten. Administrationen omorganiserades och de tidigare jordköpen av lenapeindianerna bekräftades. Indianerna hade en annan syn på sådana förvärv än européerna. Varken marken, luften man andades eller vattnet i floderna kunde ägas, bara disponeras. Därför hade de ”sålt om” den av svenskarna tidigare köpta marken till nederländarna. Med susquehanockerna gjordes ett avtal om mark ända fram till Chesapeake Bay, där Risingh lovade att en handelsstation skulle upprättas. Det var indianerna som tog initiativet till denna transaktion. De låg vid denna tid i konflikt med engelska kolonister i Virginia och såg ett tillfälle att öka sin handel med de svenska bosättarna. Över huvud taget styrdes svenskarnas kontakter och handel med indianerna av hur deras relationer för tillfället var med nederländare och engelsmän samt även till andra indianfolk.

För en kort tid blomstrade nu Nya Sverige vad gällde handel, jordbruk och andra näringar. Risingh utnämndes till guvernör och kunde som säte för sin verksamhet anlägga en gård där han av svenska kronan utlovades skötsel av ett antal bönder. Kolonins framtid kunde ha blivit ljus, om inte nederländarna hade ingripit militärt. På sensommaren 1655 anföll Stuyvesand Nya Sverige med sju skepp, varav det största kom med soldater från Amsterdam. De belägrade Fort Christina bland annat med artilleri, och Risingh med sina få försvarare måste efter några veckor kapitulera. Kolonins öde avgjordes på grund av det lilla befolkningstalet. Nya Amsterdam hade cirka 5 000 invånare och i Virginia, Maryland och Nya England bodde inte mindre än 70 000. Området erövrades också senare av engelsmännen.

Även om Nya Sverige inte blev vinstgivande som koloni fick det betydelse på annat sätt. Risingh återvände med en del av tjänstemännen och soldaterna, och kvar blev drygt 400 personer. En ny expedition med skeppet *Mercurius* anlände sedan kolonin uppgivits. Den hade startat innan man i Sverige visste om förlusten och förde med sig huvudsakligen finska bosättare. Kolonisterna ökade senare, då en del nya sökte sig över från hemlandet, samt genom en hög nativitet.

Den svensk-finska befolkning som levde i Nya Sverigeområdet behöll under en lång följd av år sitt etniska kulturarv. Bidragande var att präster under en 90-årsperiod (1696-1786), länge under Skarabiskopen Jesper Svedbergs ledning, sändes ut till de församlingar som kolonisterna grundat. Dessa vitaliserade församlingslivet, predikade på svenska och införde en svensk kyrkobokföring. Många svarade genom sina insatser för bestående kulturgärningar genom kyrkobyggen, författarskap, kyrkliga nyordningar och konstnärlig verksamhet. Här bör särskilt namn som Erik Björk, Andreas Sandel, Israel Acrelius, Carl Magnus Wrangel och Nils Collin nämnas. Den sistnämnde, som stannade i området blev en kulturpersonlighet i Philadelphia och umgicks med Benjamin Franklin. Gustaf Hesselius, som tillhörde en prästfamilj, blev berömd som en av de främsta målarna av indianporträtt.

Ett för kolonialperioden värdefullt administrativt, kyrkligt och demografiskt källmaterial finns bevarat, liksom kartor av fortifikationsofficeren Peter Lindeström, som medföljde Risinghs expedition. Den sistnämndes dag för dag förda journal ger mycket information om bland annat européernas möte med indianerna samt de koloniala områdenas relationer i 1600-talets Nordamerika. Källmaterialet finns på Riksarkivet och i Uppsala Universitetsbibliotek.

Idag finns i Nya Sverigeområdet en ”Colonial Society” med en omfattande folkloristisk verksamhet. Genom Nya Sverigemuseet i Philadelphia, som tillkom på författaren Amandus Johnsons initiativ, samt museet i Wilmington slår man vakt om det svenska kulturarvet. På senare år har en replik i full skala byggts av skeppet Kalmar Nyckel som ligger vid kajen nedanför det forna Fort Christina och som gör turer i det forna koloniala området.

HANS NORMAN